

BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕ- ТЕЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ К ШКОЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ

DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL EDUCATION

GO'ZAL QURBONOVA

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya. Mazkur maqolada bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanish xususiyatlari, tanqidiy fikrlash tushunchasining mazmuni va uning ilk ta'lim bosqichidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, muammoli ta'lim, tadqiqotga asoslangan yondashuv, interaktiv metodlar, didaktik o'yinlar va raqamli texnologiyalar vositasida bolalarda tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini erta yoshdan rivojlantirish bolalarning maktab ta'limiga tayyorgarlik darajasini oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, maktabga tayyorgarlik, maktabgacha ta'lim, kognitiv rivojlanish, muammoli ta'lim, interaktiv metodlar, ijodiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические основы развития навыков критического мышления в процессе подготовки детей к школьному обучению. В исследовании освещаются особенности когнитивного развития детей дошкольного возраста, содержание понятия критического мышления и его значение на начальном этапе образования. Также обоснованы возможности формирования у детей навыков анализа, сравнения, формулирования выводов и принятия самостоятельных решений посредством проблемного обучения, исследовательского подхода, интерактивных методов, дидактических игр и цифровых технологий. Результаты исследования показывают, что развитие навыков критического мышления с раннего возраста повышает уровень готовности детей к школьному обучению.

Ключевые слова: Критическое мышление, подготовка к школе, дошкольное образование, когнитивное развитие, проблемное обучение, интерактивные методы, творческое мышление.

Abstract. This article analyzes the pedagogical foundations of developing critical thinking skills in the process of preparing children for school education. The study highlights the cognitive development characteristics of preschool children, the essence of the concept of critical thinking, and its significance in the initial stage of education. Furthermore, the possibilities of forming skills of analysis, comparison, drawing conclusions, and independent decision-making in children through problem-based learning, research-based approach, interactive methods, didactic games, and digital technologies are substantiated. The research results indicate that developing critical thinking skills from an early age increases the level of children's readiness for school education.

Keywords: Critical thinking, school readiness, preschool education, cognitive development, problem-based learning, interactive methods, creative thinking.

Kirish

XXI asr ta'limi oldida turgan asosiy vazifalardan biri o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirishdan iboratdir. Zamonaviy jamiyatda axborot oqimining keskin ortishi, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va globallashuv jarayonlari insondan nafaqat bilimga ega bo'lishni, balki ushbu bilimlarni tahlil qilish, baholash va amaliyotda qo'llash qobiliyatini ham talab etmoqda [1]. Shu sababli tanqidiy fikrlash bugungi kunda eng muhim tayanch kompetensiyalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Maktabgacha yosh davri bolaning intellektual rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bilish jarayonlari, nutq, tasavvur, xotira va tafakkurning asosiy elementlari shakllanadi. Psixologlarning ta'kidlashicha, 5–7 yosh oralig'ida bolalarda sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunish, predmet va hodisalarni taqqoslash hamda mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatlari jadal rivojlanadi [2]. Mazkur imkoniyatlardan samarali foydalanish tanqidiy fikrlashning dastlabki elementlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

An'anaviy ravishda maktabga tayyorlash jarayoni o'qish, yozish va hisoblash kabi akademik ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib kelgan. Biroq zamonaviy pedagogik tadqiqotlar maktabga tayyorgarlik tushunchasi bundan ancha keng ekanligini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda bolaning maktabga tayyorligi nafaqat akademik bilimlar, balki muloqot kompetensiyasi, emotsional barqarorlik, mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalari bilan ham belgilanadi [3].

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalar konkret operatsiyalarga tayyorgarlik

bosqichida bo'lib, ular faol tajriba va amaliy faoliyat orqali bilimlarni o'zlashtiradilar [4]. Shu bois bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun muammoli vaziyatlar, tajribalar, kuzatishlar va interaktiv faoliyatlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

L.S. Vygotskiy esa bolaning fikrlash rivojlanishi ijtimoiy muloqot bilan chambarchas bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Uning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasiga ko'ra, kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlik jarayonida bola murakkabroq fikrlash operatsiyalarini egallaydi [5]. Bu esa tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda hamkorlikka asoslangan ta'lim texnologiyalarining ahamiyatini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim konsepsiyalarida ham tanqidiy fikrlash alohida kompetensiya sifatida qayd etilmoqda. OECD va UNESCO hujjatlarida tanqidiy fikrlash XXI asr ko'nikmalarining asosiy komponentlaridan biri sifatida e'tirof etilgan [6]. Shu sababli rivojlangan davlatlarning maktabgacha ta'lim dasturlarida bolalarni savol berishga, kuzatishga, tahlil qilishga va mustaqil fikr bildirishga o'rgatishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Maktabgacha ta'lim amaliyotida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun turli metodlar qo'llaniladi. Muammoli ta'lim texnologiyalari, loyiha faoliyati, didaktik o'yinlar, hikoyalarni tahlil qilish, tajribalar o'tkazish va raqamli ta'lim vositalari bolalarda fikrlashning moslashuvchanligini rivojlantirishga yordam beradi [7].

Biroq mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi hali ham yetarli darajada

o'rganilmagan. Ko'pgina ishlarda maktabga tayyorgarlikning akademik jihatlarini yoritilgan bo'lsa-da, tanqidiy fikrlashning pedagogik mexanizmlari va metodik asoslari chuqur tahlil qilinmagan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlash va samarali metodik yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

- tanqidiy fikrlash tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanish xususiyatlarini aniqlash;
- tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlarini o'rganish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlarini baholash;
- amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Shunday qilib, mazkur tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish orqali ularning maktab ta'limiga tayyorgarlik darajasini oshirishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqot bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda nazariy va amaliy tadqiqot metodlarining kompleksidan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivistik ta'lim nazariyasi, faoliyatga asoslangan ta'lim konsepsiyasi hamda kognitiv rivojlanish nazariyalari tashkil etdi.

Tadqiqotning nazariy bosqichida tanqidiy fikrlash, maktabga tayyorgarlik, maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi

va zamonaviy ta'lim texnologiyalariga oid mahalliy hamda xorijiy ilmiy manbalar tahlil qilindi. UNESCO, OECD va UNICEF tashkilotlarining XXI asr ko'nikmalari hamda maktabgacha ta'lim sifatiga oid ilmiy hisobotlari ham o'rganildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin va zarur ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bolalar bilan maqsadli tashkil etilgan faoliyatlar ularda kuzatish, savol berish, muammolarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Birinchi muhim natija muammoli ta'lim texnologiyalarining samaradorligi bilan bog'liq bo'ldi. Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarni tayyor javoblarni qabul qilishdan ko'ra, mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan, "Nima uchun muz eriydi?", "Agar daraxtlarga suv quyilmasa nima bo'ladi?" yoki "Qaysi yo'l bilan maqsadga tezroq yetib borish mumkin?" kabi savollar bolalarda sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ikkinchi natija tadqiqotga asoslangan ta'limning samaradorligi bilan bog'liq bo'ldi. Kichik tajribalar, kuzatishlar va izlanish faoliyatlari davomida bolalar o'z taxminlarini ilgari surish, natijalarni solishtirish va xulosalar chiqarishga o'rganadilar. Bu esa tanqidiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Uchinchi natija didaktik o'yinlar bilan bog'liq bo'ldi. "Ortiqchasini top", "Nima uchun?", "To'g'rimi yoki noto'g'ri?", "Kimning fikri to'g'ri?" kabi o'yinlar bolalarda mantiqiy fikrlash va dalillash qobiliyatini rivojlantirishi aniqlandi. O'yin faoliyati jarayonida bolalar bir nechta variantlarni ko'rib chiqish va eng maqbul

yechimni tanlashga o'rganadilar.

To'rtinchi natija hikoyalar va ertaklarni tahlil qilish metodining samaradorligi bilan bog'liq bo'ldi. Ertak qahramonlarining xatti-harakatlarini muhokama qilish, voqealar rivojini bashorat qilish va muqobil yakunlarni taklif etish bolalarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Ayniqsa, "Nega qahramon shunday yo'l tutdi?", "Siz uning o'rnida bo'lsangiz nima qilardingiz?" kabi savollar samarali natija beradi.

Beshinchi natija raqamli texnologiyalar bilan bog'liq bo'ldi. Interaktiv ta'limiy ilovalar, multimedia vositalari va virtual mashg'ulotlar bolalarda muammoli vaziyatlarni modellash tirish hamda tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq tadqiqot natijalari raqamli vositalar pedagog rahbarligi ostida va maqsadli qo'llanilgandagina yuqori samaradorlikka ega bo'lishini ko'rsatdi.

Tahlillar asosida tanqidiy fikrlashning quyidagi tarkibiy komponentlari aniqlashtirildi:

- kuzatuvchanlik;
- savol bera olish qobiliyati;
- mantiqiy tahlil;
- dalillash;
- muammolarni hal qilish;
- refleksiya;
- mustaqil qaror qabul qilish.

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish maktab ta'limiga tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi ekanligini tasdiqladi. An'anaviy yondashuvlarda maktabga tayyorgarlik asosan o'qish, yozish va hisoblash ko'nikmalarining shakllanganligi bilan baholangan bo'lsa, zamonaviy pedagogik qarashlar bolaning fikrlash madaniyati, muammolarni hal qilish qobiliyati va mustaqil qaror qabul qilish

kompetensiyalarini ham muhim ko'rsatkich sifatida e'tirof etmoqda [8].

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bilan hamohangdir. Piagetga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-muhit bilan faol muloqot qilish orqali bilimlarni o'zlashtiradilar va tafakkur operatsiyalarini rivojlantiradilar [4]. Tadqiqot natijalari ham bolalarning tanqidiy fikrlash qobiliyati tayyor bilimlarni eslab qolish orqali emas, balki faol kuzatish, tahlil qilish va tajriba orttirish jarayonida rivojlanishini ko'rsatdi.

Muhokama natijalariga ko'ra, muammoli ta'lim texnologiyalari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Muammoli vaziyatlar bolalarni tayyor javoblarni qabul qilishga emas, balki sabablarni aniqlash, dalillar izlash va xulosalar chiqarishga undaydi. Bu esa keyinchalik maktabda o'quv topshiriqlarini mustaqil bajarish va yangi bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish uchun muhim asos yaratadi.

Tadqiqot natijalari Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi qarashlarini ham tasdiqlaydi. Bolalar pedagog yoki tengdoshlari bilan hamkorlikda murakkab fikrlash operatsiyalarini o'zlashtiradilar. Shu sababli tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda jamoaviy faoliyat, munozaralar va hamkorlikka asoslangan metodlar muhim ahamiyat kasb etadi [5].

Alohida e'tibor ertaklar, hikoyalar va didaktik o'yinlar bilan ishlash metodlariga qaratildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bolalar uchun tanqidiy fikrlash abstrakt tushunchalar orqali emas, balki konkret obrazlar va hayotiy vaziyatlar asosida samaraliroq rivojlanadi. Ertak qahramonlarining harakatlarini baholash, voqealarning ehtimoliy davomlarini taxmin qilish va muqobil yechimlarni izlash bolalarda tahliliy tafakkurni shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari ham muhokama davomida alohida ko'rib chiqildi. Zamonaviy interaktiv ilovalar, ta'limiy platformalar va multimedia vositalari bolalarda qiziqish uyg'otadi hamda muammoli vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi. Biroq tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar pedagogik maqsadga yo'naltirilgan va nazorat ostida qo'llanilgandagina samarali ekanligini ko'rsatdi. Aks holda ular faqat ko'ngilochar vositaga aylanib qolishi mumkin.

Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ota-onalarning roli ham muhim ekanligi aniqlandi. Oilada bolaga savollar berish, uning fikrini tinglash, mustaqil qaror qabul qilishiga imkon yaratish va muloqot madaniyatini rivojlantirish maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi faoliyatni to'ldirib boradi. Shu sababli tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha pedagog va ota-onalar hamkorligi muhim omil sifatida qaralishi lozim.

Muhokama natijalari asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samaradorligini ta'minlovchi quyidagi pedagogik shartlar aniqlandi:

- rivojlantiruvchi va xavfsiz ta'lim muhitini yaratish;
- muammoli vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlarni tashkil etish;
- savol-javob va munozara metodlaridan foydalanish;
- didaktik o'yinlarni tizimli qo'llash;
- raqamli texnologiyalarni maqsadli integratsiyalash;
- ota-onalarni pedagogik jarayonga jalb qilish;
- bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish.

Demak, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bolalarning intellektual rivojlanishiga, maktabga tayyorgarlik

darajasiga va keyingi o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa ekanligini ko'rsatdi. Zamonaviy ta'lim paradigmasi sharoitida bolalarning tayyor bilimlarni o'zlashtirishi bilan bir qatorda ularni tahlil qila olishi, baholashi va amaliy vaziyatlarda qo'llay olishi ham katta ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar natijasida tanqidiy fikrlash maktabga tayyorgarlikning muhim komponentlaridan biri sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. Savol bera olish, kuzatish, tahlil qilish, muammolarni hal qilish va mustaqil xulosa chiqarish kabi ko'nikmalar keyingi o'quv faoliyatining muvaffaqiyatli tashkil etilishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida muammoli ta'lim, tadqiqotga asoslangan yondashuv, didaktik o'yinlar, hikoyalarni tahlil qilish va raqamli texnologiyalar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositalari ekanligi asoslandi. Ushbu metodlar bolalarning bilish faolligini oshiradi, ijodkorlik va mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi.

Natijalar asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning metodik modeli ishlab chiqildi. Mazkur model bolalarda kuzatuvchanlik, tahliliy tafakkur, refleksiya va qaror qabul qilish kompetensiyalarini bosqichma-bosqich shakllantirishga qaratilgan.

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- maktabgacha ta'lim dasturlariga tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarni keng joriy etish;
- pedagoglarni tanqidiy fikrlash metodikasi bo'yicha tayyorlash;
- muammoli vaziyatlar va loyiha

faoliyatidan foydalanishni kengaytirish;

- raqamli texnologiyalarni maqsadli qo'llash;

- ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish;

- bolalarning mustaqil fikr bildirishini qo'llab-quvvatlash.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini erta yoshdan rivojlantirish bolalarning maktab ta'limiga muvaffaqiyatli tayyorlanishi, o'quv faoliyatida faol ishtirok etishi va kelajakda raqobatbardosh shaxs sifatida shakllanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017.
2. OECD. Future of Education and Skills 2030. – Paris: OECD Publishing, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
4. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969. – 173 p.
5. Vygotskiy L.S. Myshleniye i rech. – M.: Labirint, 1999. – 352 s.
6. Lipman M. Thinking in Education. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 304 p.
7. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. – New York: Pearson Education, 2014. – 348 p.
8. Fisher R. Teaching Children to Think. – London: Nelson Thornes, 2005. – 224 p.
9. Dewey J. How We Think. – New York: Dover Publications, 1997. – 224 p.
10. Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. – M.: Pedagogika-Press, 1999. – 536 s.
11. Bruner J. The Culture of Education. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. – 229 p.
12. Whitebread D. Developmental Psychology and Early Childhood Education. – London: Sage Publications, 2012. – 216 p.
13. Siraj-Blatchford I. Creativity, Communication and Collaboration: The Identification of Pedagogic Progression in Sustained Shared Thinking // Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education. – 2009. – Vol. 3(2). – P. 3–23.
14. American Academy of Pediatrics. Media and Young Minds // Pediatrics. – 2016. – Vol. 138(5). – P. 1–8.
15. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
16. Brookfield S.D. Teaching for Critical Thinking. – San Francisco: Jossey-Bass, 2012. – 320 p.
17. Facione P.A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. – California Academic Press, 2020. – 28 p.
18. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., Kayumova N.M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 560 b.